

Cyprian Rogowski Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie, Polska**JANUSZ MARIĄŃSKI, TOŻSAMOŚCI RELIGIJNE W SPOŁECZEŃSTWIE
POLSKIM. STUDIUM SOCJOLOGICZNE****WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK, TORUŃ 2017, SS. 513.**

Janusz Mariański w swojej najnowszej książce pt. *Tożsamości religijne w społeczeństwie polskim. Studium socjologiczne* podkreśla, że z niektórych sfer życia Polaków, tylko religijność i moralność były tymi, które nie poddawały się wyraźnym wpływom transformacji, lub tylko w niewielkim stopniu. Po prawie dwóch dekadach transformacji społeczno-politycznej i kulturowej po 1989 roku religijność i moralność pozostawała na względnie stabilnym poziomie, co dotyczyło także – z pewnymi zastrzeżeniami – i środowisk młodzieżowych. Zmiany w strukturach społecznych były znacznie szybsze niż w sferze aksjologicznej. Tak naprawdę niewiele się zmieniło, nie nastąpiła wyraźna destabilizacja religijności i moralności kościelnej. Jeżeli mówiliśmy o nowych zróżnicowaniach w religijności i moralności w społeczeństwie polskim, to były one nie tyle czymś radykalnie nowym i nieznanym dotąd, ile raczej nasileniem się pewnych procesów, które miały swój rodowód wcześniejszy zarówno w procesach modernizacji społecznej, jak i w kontekście globalizującego się świata. Zmiany te następowały stopniowo i w mniejszym lub większym stopniu były niezauważalne.

Autor podkreśla, że w ostatnich 10 latach (2006–2015) i w tej dziedzinie nastąpiły jednak wyraźne zmiany, które pozwalają sformułować hipotezę już nie tylko o pelzającej, ale i o przyspieszonej sekularyzacji w społeczeństwie polskim. Badania socjologiczne i sondaże opinii publicznej potwierdzają tezę o zarysowującej się zmianie w globalnych postawach młodego i starszego pokolenia Polaków wobec religii. Zwłaszcza wartości i normy moralne o proveniencji religijnej są kwestionowane, a nawet odrzucane, podlegają liberalizacji i marginalizacji. Nie mówi się o jednej, lecz o wielu zróżnicowanych formach religijności i moralności w dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie polskim.

Zwłaszcza młodzież polska znajduje się w polu napięć pomiędzy sekularyzacją i ewangelizacją, nie da się jej opisać w kategoriach jednorodnego faktu społecznego. Z jednej strony silne są procesy sekularyzacyjne (np. „odkościelnienie”, kryzys przekazu wiary, kryzys powołań kapłańskich), z drugiej – ważne są oddziaływania Kościoła katolickiego i innych wyznań chrześcijańskich oraz nowych ruchów religijnych na świadomość religijną młodych (ewangelizacja czy nowa ewangelizacja). W konsekwencji tych sprzecznych oddziaływań społeczno-kulturowych należy

przyjąć „wielościęzkową” interpretację procesów przemian w religijności młodzieży polskiej (między sekularyzacją i ewangelizacją). Wielu badaczy prognozuje w Polsce te same procesy przemian w religijności młodzieży co i w krajach zachodnioeuropejskich (sekularyzm czy laicyzm jest dobrym towarem eksportowym), inni skłonni są zarezerwować „specyficzną ścieżkę” rozwojową religijności w środowiskach młodzieżowych.

W swoim najnowszym studium socjologicznym z 2017 roku Janusz Mariański opisuje, interpretuje i wyjaśnia – w świetle badań socjologicznych i sondaży opinii publicznej – dokonujące się zmiany w religijności społeczeństwa polskiego na przykładzie wybranych parametrów religijności: autodeklaracje wyznaniowe i religijne, wiara i wierzenia religijne, postawy moralne, praktyki religijne, więź z Kościołem katolickim i parafią katolicką. W zakończeniu opracowania wskazuje na pewne prognozy i postulaty dotyczące polskiego katolicyzmu. Właśnie te zmiany w religijności Polaków określa jako tożsamości religijne, które kształtują się na podstawie uznawanych prawd wiary, wartości i norm moralnych, wspólnych rytuałów oraz przeżyć z nimi związanych, więzi społecznych i religijnych z parafią i Kościołem.

Autor tego obszernego opracowania przyjmuje socjologiczny punkt widzenia, neutralny aksjologicznie, chociaż niekiedy pojawiają się akcenty aksjologiczne. Socjolog związany z Kościołem ma do pewnego stopnia podwójne obywatelstwo. Z jednej strony jest obiektywnym obserwatorem życia społecznego i religijnego, z drugiej zaś przynależy do społeczności kościelnej. Dlatego też niekiedy balansuje między tymi dwoma typami „obywatelskości”. Socjolog wskazuje na swoiste społeczne „zaplecze wiary”, interesuje się subiektywną stroną relacji człowieka z Bogiem i ludźmi między sobą w perspektywie religijnej. Nie może on jednak lekceważyć czy pomijać tego, jakie jest doktrynalne samorozumienie danej religii i Kościołów chrześcijańskich. Poza tym religijności i kościelności nie da się w pełni sprowadzić do tego, co jest socjologicznie mierzalne. Nie wszystko da się określić empirycznie.

Autor zakłada hipotetycznie, że zmiany w religijności Polaków będą zmierzać w kierunku nie tyle sekularyzmu (ateizm, indyferentyzm), ile raczej zakwestionowania Kościoła jako instytucji religijnej i społecznej zarazem (religijność niezapośredniczona przez Kościół). Główną tendencją tych przemian będzie więc bardziej selektywność („miękka” lub „twarda”) niż ateizm, częściej odchodzenie od Kościoła w sensie instytucjonalnym (osłabienie praktyk religijnych) niż od religii i duchowości („wierzę w Boga, ale nie w Kościół”; „nie jestem specjalnie religijny, ale...”; „nie jestem religijny, ale poszukuję duchowości”). Dokładne scenariusze przemian religijności są trudne do określenia. Sam Kościół musi ustawicznie oscylować między instytucją moralną (zobowiązującą, normatywną) a wspólnotą mistyczną (wspólnotą wiary, duchowości, ufności i nadziei). Wierzący z kolei winni być nimi nie dlatego, że zostali uwarunkowani przez tradycję i środowisko, ale dlatego, że sami tego pragną i decydują (religijność z wyboru). Taki typ religijności kształtuje się w różnych ruchach i wspólnotach religijnych oraz stowarzyszeniach katolickich.

Katolicyzm polski, podobnie jak rodzina, jest swoistym bastionem czy twierdzą, lecz z wieloma rysami i pęknięciami, jest wewnętrznie zróżnicowany. To zróżnicowanie przejawia się zarówno w pluralizacji wierzeń religijnych, jak i w dystansowaniu się od instytucji kościelnych, a także w pojawianiu się coraz bardziej postaw wymagającego konsumenta oferty religijnej. Przyszły rozwój Kościoła zależy od wielu czynników: zewnętrznych i wewnętrznych, oddziaływań lokalnych i globalnych, religijno-kościelnych i laickich (sekularnych). Jest więc do pewnego stopnia niewiadomą. Nie można wykluczyć, że kryzys Kościoła w ostatecznych konsekwencjach doprowadzi do swoistego kryzysu religii, a nawet kryzysu Boga.

Jeżeli nawet można mówić o swoistej wyjątkowości – w sensie socjologicznym – polskiej religijności, to nie oznacza, że Polska zawsze pozostanie krajem o tak wysokiej religijności jak obecnie albo że nie dokonują się jakiegokolwiek zmiany w polskiej religijności. Kapitał religijny w społeczeństwie polskim nie jest czymś nienaruszalnym i bezwzględnie trwałym. Procesy dezinstytucjonalizacji i prywatyzacji religijności oznaczają przede wszystkim osłabienie więzi z Kościołem i „odkościelnienie” samej religijności. Zmienia się powoli miejsce (pozycja) i rola Kościoła w życiu społecznym, a zwłaszcza politycznym. Różnicują się także opinie na ten temat wśród obserwatorów polskiej sceny religijnej i kościelnej. Religijność i związana z nią kościelność (więź z Kościołem) przyjmują różne postaci i formy wyrazu. Zmienia się religijność katolicka (tożsamości religijne) i katolicyzm jako pewna społeczna forma wyrazu tej religijności.

Procesy sekularyzacyjne i indywidualizacyjne dokonują się bez wątplenia w społeczeństwie polskim, ale interpretacje tego faktu mogą być różne. Być może religia i Kościół katolicki w Polsce nie utrzymają w dotychczasowych kształtach swojej dominującej pozycji na współczesnym rynku światopoglądowym, a niektóre formy myślenia i działania będą się wyraźnie wyodrębniać ze sfery religijno-kościelnej. Autor przypuszcza, że w XXI wieku będą zaznaczać się procesy „pełzającej” (przyspieszonej) sekularyzacji i indywidualizacji, podobne (ale nie identyczne) do tych, jakie zaistniały w wysoko rozwiniętych społeczeństwach zachodnich. Zostały uruchomione innego typu czynniki energicznie popierające i inicjujące procesy sekularyzacyjne niż te, które działały w okresie realnego socjalizmu (np. niewiara lub indyferentyzm religijny, wywodzące się z przesłanek ideologii liberalnej, wpływy kultury globalnej).

Gdybyśmy wyróżnili – za Januszem Mariańskim – trzy scenariusze przyszłości religii i Kościoła: scenariusz spadku znaczenia (regres, postępująca sekularyzacja), scenariusz wzrostu (ożywienie religijne, „wiosna” chrześcijaństwa) i scenariusz stabilizacji (utrzymanie *status quo*), to w świetle przewidywań Polaków i danych z sondaży opinii publicznej oraz badań socjologicznych najbardziej prawdopodobny byłby scenariusz pierwszy, później trzeci i najmniej prawdopodobny – wariant drugi. Mimo pesymistycznej wymowy – z kościelnego punktu widzenia – wyników badań socjologicznych i sondaży opinii publicznej nie można wykluczyć odmiennych kierunków procesów przemian. Procesy społeczne, zwłaszcza natury religijnej, są trudno przewidywalne, i to, co w obecnym momencie wydaje się mało real-

ne, w innych zmieniających się okolicznościach stają się prawdopodobne. Obok stabilnego trendu sekularyzacyjnego mogą kształtować się modele tzw. alternatywnej religijności.

Wpływ przemian społeczno-politycznych, gospodarczych i społeczno-kulturowych na religijność zaznacza się od kilku lat coraz wyraźniej, choć nie jest to tak sprawa prosta, jak mogłoby się to wydawać na pierwszy rzut oka. Hipoteza o osłabieniu religijności musi być – z socjologicznego punktu widzenia – traktowana z wielką ostrożnością. W każdym razie – podkreśla Autor – nie może ona wykluczać procesów pogłębienia religijności i większego autentyzmu religijnego u tych, którzy pozostaną religijni oraz kształtowania się w społeczeństwie polskim różnych form nowej duchowości i religijności, częściowo także konkurencyjnej wobec tradycyjnej religijności. W społeczeństwie polskim ujawniają się nie tylko tendencje sekularyzacyjne (laicyzacyjne), pluralistyczne i indywidualizacyjne, ale także przeciwnostawne im siły antysekularyzacyjne i ewangelizacyjne.

Warto polecić tę niezwykle interesującą syntezę socjologiczną tożsamości religijnych Polaków nie tylko socjologom religii i przedstawicielom innych subdyscyplin socjologicznych, ale i szerszemu gronu czytelników. Książka jest napisana przystępnym językiem i w sposób obiektywny przedstawia blaski i cienie tożsamości religijnych w społeczeństwie polskim. Jest ona wezwaniem do namysłu nad kondycją religijną oraz pozycją i rolą Kościoła katolickiego i parafii w społeczeństwie polskim.

**JANUSZ MARIAŃSKI, IDENTITY OF RELIGION IN POLISH SOCIETY.
SOCIOLOGICAL STUDY
PUBLISHING HOUSE ADAM MARSZAŁEK, TORUŃ 2017, pp. 513.**

In his latest book Janusz Mariański stresses that only religiousness and morality were the aspects of the Poles' life which were not clearly affected by political transformation, or they were affected only to a small extent.

The impact of social and political, economic, as well as social and cultural changes on religiousness has been becoming increasingly apparent in the last few years. From the sociological point of view, the hypothesis of decreasing religiousness must be treated very cautiously. The author stresses that it does not have to exclude increased religiousness and more religious authenticity among the ones who will stay religious, and creation of various new forms of spirituality and religiousness in the Polish society, which will become partially competitive with traditional religiousness.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 2017.01.02.

Data wstępnej akceptacji artykułu przez Redakcję: 2017.01.16.